

עניינים תוכן

3	מבוא	
4	1. סקירת ספרות	
4	1.1 אוכלוסיות מוחלשות	1.1
4	1.1.1 מאפיינים	1.1.1
5	1.1.2 מרכז ופריפריה	1.1.2
6	1.1.3 פערים בין מרכז ופריפריה	1.1.3
7	1.1.4 מדיניות של רווחה לטובת הפריפריה	1.1.4
8	1.2 תקרת הזכוכית	1.2
8	1.2.1 רקע	1.2.1
9	1.2.2 גורמים לתפיסה של תקרת הזכוכית	1.2.2
10	1.2.3 העברה בין דורית	1.2.3
11	1.3 ילדים ותקרת הזכוכית	1.3
11	1.3.1 היבטים פסיכולוגיים בקרב ילדים מאוכלוסיות מוחלשות	1.3.1
12	1.3.2 תפיסה עצמית של ילדים מאוכלוסיות מוחלשות	1.3.2
13	1.4 סיכום	1.4
15	2. שיטות מחקר	2
15	2.1 כלי מחקר	2.1
15	2.2 משתתפי המחקר	2.2
15	2.3 הליך המחקר	2.3
16	2.4 ניתוח הנתונים	2.4
17	3. ממצאים	3
17	3.1 מודעות הילדים למצבם הכלכלי של הוריהם	3.1
18	3.2 חלומות הילדים על העתיד	3.2
19	3.3 תחושת הביטחון והתמיכה	3.3
20	3.4 שותפות עם אחרים	3.4
20	3.5 מגדר	3.5
20	3.6 סיכום הממצאים	3.6
22	4. דיון ומסקנות	4
22	4.1 תקרת הזכוכית של הילדים	4.1
23	4.2 ביטחון ושותפות	4.2
24	4.3 חלומות מגדריים	4.3
24	4.4 תרומת המחקר	4.4
24	4.5 מגבלות המחקר והצעות למחקרי המשך	4.5
26	5. מקורות	5
30	נספחים	
30	נספח א': שאלון המחקר	
31	נספח ב': ראיונות המחקר	

מבוא

ארצות הברית, במשך שנים, הייתה ידוע כארץ כל האפשרויות. אך לא רק ארצות הברית מקדמת את התפיסה שכל אחד וכל ילד יכול לחלום. הרי איזהו הילד שאינו חולם שהוא קטן על מה שהוא רוצה להיות כשיהיה גדול? אסטרונאוט, או אולי רופא, או שאולי שוטר? המערכת החברתית בעולם המערבי מעודדת תלמידים לחלום ולשאוף ואף לעבוד קשה כדי להגשים את החלומות שלהם. עם זאת, לא מן הנמנע כי עבור חלק ארי מהאוכלוסייה, גם לחלום לא תמיד כדאי. אוכלוסיות מוחלשות מהוות חלק גדול אך נדמה שקוף, בתוך כל חברה מודרנית, אשר מקדשת ומקדמת את המצליחים, ומותירה את החלשים מאחור (Corak, 2006).

אוכלוסיות מוחלשות הינן אוכלוסיות קשות יום, בעלי תנאים שמקשים עליהם לבטא את הפוטנציאל החבוי של ילדיהם, וכך אלו נידונים להמשיך את גורל אבותיהם, לגדול אף הם בעוני, בעוד שהגלגל הבין דורי נמשך ונמשך. בין האוכלוסיות המוחלשות נמצאות אף אלו אשר נמצאות בפריפריה. אלו, נמצאות, מעבר לחוסר השוויון הסוציו-אקונומי, גם בקיפוח גיאוגרפי, כאשר מקומות אלו נמצאים תמיד בחוסר מתמיד של הזדמנויות, ואף קושי רב יותר להתפתח ולצאת מתוך מעגל העוני הנצחי (דה-שליט, 2005).

תחושת ייאוש זו, כך נטען במחקרים רבים, מתבטא אצל הילד מגיל צעיר מאד, ואילו זה מכיר בגורלו, ומתאים את עצמו למציאות חיו. כך נוצרת לה, סוג של 'תקרת זכוכית', או לפחות תפיסה של תקרת זכוכית, אשר מתבטאת בצורת החשיבה של הילדים, ומשפיעה על הבחירות אותם הם לוקחים בצעירותם, ואולי אף משפיעה על הדימוי העצמי שלהם, של משפחתם, ועל תחושת המסוגלות העצמית אותם הם מפתחים עם השנים (Bouche & Harter, 2005).

בעבודת מחקר זו, אבקש לחקור את צורת ההסתכלות של ילדים מהפריפריה, אותם ילדים אשר נחשבים כילדים המגיעים ממשפחות מוחלשות, מתוך מטרה להבין כיצד מעמדם הסוציו-אקונומי, מיקומם הגיאוגרפי-פריפריאלי משפיע על תפיסתם את עצמם, את תפיסתם את עתידם, ולבסוף את תפיסתם את יכולתם להגשים ולבטא את עצמם. שאלת המחקר לכן תבקש לבחון 'כיצד ילדים מאוכלוסיות מוחלשות המתגוררות בפריפריה תופסים את מצבם ואת עתידם לעומת תלמידים שאינם מאוכלוסיות מוחלשות אשר מתגוררים במרכז?'

כדי לענות על שאלת מחקר זו, נבחרה השיטה האיכותנית לטובת מחקר זה כדי לנתח שיחות עומק (חצי מובנות) עם ילדים ובני נוער אשר יספרו על חייהם, על ראיית עולמם הרחבה, ובעיקר על הדרך שבה הם מדמיינים את העתיד, ואת החלומות שיש להם עצמם על העתיד. השוואה שכזו בין צורת ההסתכלות של הילד 'המוחלש' והילד 'הרגיל' תאפשר לייצר תמונה מלאה ועשירה בפרטים הנוגעת בדרך שבה מדיניות והבנייה חברתית יוצרת הלכה למעשה מציאות וסוגרת את עתידם של ילדים רבים עוד לפני שאלו החלו (דרון, 2006).

העברה בין דורית, נחשבת לאחד התופעות המרכזיות והמשמעותיות ביותר הקיימות בכל חברה בלתי שוויונית אשר פירותיה של הכלכלה נופלים רובם רק בצד אחד של המפה (Chetty, Hendren & Katz, 2016). באמצעות הבנה עמוקה יותר של תפיסות התלמידים, יהיה בידינו לזהות עד כמה מושרשת העברה בין דורית זו, ולהביא לכדי שינויי מדיניות משמעותיים שיכולים לתרום הן להבנה האקדמית, והן לזו הפוליטית.

1. סקירת ספרות

סקירת ספרות זו מטרתה להכין את הרקע בצורה הרחבה ביותר בנוגע לנושא המחקר ולשאלת המחקר. לכן, סקירת הספרות תנסה לגעת בכל נושאי המחקר, לרבות סוגית האוכלוסיות המוחלשות, ילדים באוכלוסיות מוחלשות, תקרת הזכוכית, ולבסוף הדרך שבה ילדים תופסים את תקרת הזכוכית ובעיקר את עתידם. סקירת הספרות, בהתאם להנחיות, תיבנה כך שהיא תתחיל בראייה רחבה וכללית, ולקראת סופה תלך ותתכנס אל שאלת המחקר עצמה. בחלק הראשון של סקירת הספרות אעסוק בסוגיה של אוכלוסיות מוחלשות, המאפיינים של אוכלוסיות מוחלשות, וכיצד מאפיינים אלו מתבטאים בסוגיה של מרכז ופריפריה. חלק זה של סקירת הספרות אף יתמקד בסוגיה של פערי חינוך ובריאות, ולבסוף יציג מעט מהמדינות הממשלתית בנושא.

בחלק השני של הסקירה הספרותית, אעבור לעסוק בסוגיה של תקרת הזכוכית. תקרת הזכוכית, כפי שיובא בהרחבה, היא סוגיה שנועדה לתאר את המגבלות והקושי להתקדם במובן המגדרי, אך עם השנים המושג הפך למקובל במידה כזו או אחרת גם בטיפול בקשיים של אוכלוסיות מוחלשות אחרות, כמו מיעוטים למשל. לטובת סקירה ספרותית זו, הביטוי של 'תקרת הזכוכית' ישמש בעיקר כדי לבטא 'תפיסה' של הילדים את עצמם ואת עתידם. חלק זה של הסקירה יציג את הרקע למושג, את הגורמים המביאים לתפיסה זו, ולבסוף יתמקד למעשה בדרך בפועל שבה תקרת זכוכית מתרחשת בין דורות, שהיא ההעברה הבין-דורית.

בחלק השלישי והאחרון אתמקד בשאלת המחקר, כאשר אעבור לעסוק בתפיסת תקרת הזכוכית בקרב ילדים. חלק זה יעסוק בהיבטים הפסיכולוגיים של תפיסת תקרת הזכוכית (דימוי עצמי, מסוגלות עצמית), בהיבטים הכלכליים, ולבסוף בידוע בספרות האקדמית על הדרך שבה ילדים מאוכלוסיות מוחלשות רואים את עצמם ואת עתידם.

1.1 אוכלוסיות מוחלשות

במסגרת חלק זה של סקירת המחקר אעסוק במושג של אוכלוסיות מוחלשות. אוכלוסיות מוחלשות הינם דרך לתאר ציבור אשר מקופח מסיבות שונות, ובעיקר שנקודת הפתיחה של היחידים בו היא שאינם יכולים לקבל את אותם התנאים כדי להצליח להתפתח כמו אוכלוסיות אחרות (קאיס, 1974). בחלק זה אציג את המאפיינים לאוכלוסיות אלו, ובשלב הבא אתמקד באוכלוסיות מוחלשות גיאוגרפית, כאשר חלק מרכזי מהקיפוח הוא עצם היותם מהפריפריה ולא מהמרכז. לבסוף אציג את עיקרי הפיתוח, שקשורים בעיקר לפערים בענייני בריאות וחינוך. שתי סוגיות אשר כמובן מרכזיות מאד עבור ילדים. בחלק האחרון, יוצגו עיקרים של מדיניות רווחה העוסקת בפערים אלו, לרבות זו החינוכית.

1.1.1 מאפיינים

אוכלוסייה מוחלשת (Disadvantaged population) היא צורה מוסכמת בעגה האקדמית אך גם הפוליטית, לתאר אוכלוסייה אשר אינה מקבלת שוויון הזדמנויות בהתייחס לאוכלוסיות חזקות יותר. המשמעות של שוויון הזדמנויות מתייחס לרוב לשתי אספקטים עיקריים. הראשון הוא האספקט הכלכלי, ואילו השני הוא האספקט החברתי (Khanlou & Wray, 2014). שני אספקטים אלו משלימים זה את זה ומסבירים זה את זה, כאשר הראשון, הכלכלי, מציג את מציאות ואת